

HET LAND VAN HERLE

Tijdschrift en contactorgaan

voor vrienden en beoefenaars van de historie van oostelijk Zuid-Limburg

---

Heerlen tijdens de Munsterse oorlog 1666

Einde 1886 stelde A.F. (lament) in de Maasgouw de vraag: Wie weet ons meerdere bijzonderheden mede te delen over de mislukte aanslag op Valkenburg en het bezetten van Heerlen (in 1666)? Het wordt tijd dat hij nu, honderd jaar later, antwoord krijgt. Tenminste over Heerlen. De aanslag op Valkenburg heeft blijkbaar geen sporen nagelaten. Van de Venne schrijft nadrukkelijk: "na 1661 tot 1672 zou het kasteel niets schokkends meer beleven"¹.

De bisschop van Munster, Bernhard von Galen, maakte aanspraak op de heerlijkheid Borculo. Hij maakte gebruik van de in maart 1665 uitgebroken tweede Engelse oorlog en viel in september de Republiek binnen. Een deel van Oost-Nederland werd door hem bezet. Door enkele in Munsterse dienst getreden aanvoerders werden in de Spaanse Nederlanden troepen aangeworven, wat oogluikend toegestaan werd door de Spaanse landvoogd. Een afdeling deed onder Van der Nath een inval in West-Brabant. Een andere onder kolonel Leonard Cleuter in het Staatse deel van het Land van Valkenburg².

Voor gegevens over Heerlen in 1666 zijn we, wat de militaire zaken betreft, aangewezen op slechts enkele bronnen³. De gebeurtenissen speelden zich af in het gebied van de schepenbank van Heerlen, waar ook Voerendaal, Ubachsberg, Hoensbroek en Nieuwenhagen onder vielen.

Er werden in Heerlen voorzorgsmaatregelen genomen. Torenwachters werden aangesteld: "twee torenwachters ijdder des daeghs sestig stuijvers en een halff, voor twaelf daeghen 19-16-0" (19 gulden, 16 stuivers en 0 penningen). Versterkingen werden aangelegd: "aen de graevers die de bolwercken aen de slachtboomen hebben gemaect betaelt des daegh vijftien stuijvers, vijff personen voor vijff daeghen 18-15-0". Ruiters en soldaten van het Maastrichts garnizoen werden op 12 februari voor een dag en een nacht ingekwartierd op verschillende hoeven rond Heerlen. Per ruiter werd daarvoor drie gulden berekend en voor een soldaat een gulden. Er waren 67 ruiters verdeeld over de hoeven Eijkent, Ter Worm, Gitsbach, Prickenis, Struijver, Puth, Haeren en Ten Hove. Op 15 februari kwamen weer 22 ruiters, die werden gelegerd op de hoeven "Bensenraedt, Carisbergh, Valckenhuijsen en ten Hoff".

Kolonel Cleuter trok met ruiters en soldaten vanuit het Luikse gebied, door het Land van Daelhem, langs Valkenburg naar Heerlen. Hij wilde Heerlen gebruiken als wijkplaats. Van hier uit ging hij naar Aken, Rimburch, Oirsbeek en Gangelt. In Aken verbleef hij minstens twee dagen. Enkele kanunniken aldaar waren commissarissen van de bisschop van Munster en haalden Cleuter over brandbrieven te schrijven aan hooggeplaatsten in het Land van Valkenburg. De bedoeling was dat de aangeschrevenen een sauvegarde zouden kopen en anderen een contributie (oorlogsheffing) zouden betalen.

In Rimburch had Cleuter de sterkte van het kasteel opgenomen. Hij had namelijk het plan dit in te nemen. In een brief aan de graaf Van der Nath heeft hij dit meegedeeld. Deze antwoordde hem vanuit Brabant met een brief gedateerd 27 februari. Een eerdere brief van 12 februari had Van der Nath gericht aan: Monsieur Cleuter, colonel de infanterie, à Liège. Een brief van een zekere Ferrar, contactpersoon van Cleuter in Brussel, gedateerd 23 februari richtte zich tot de vrouw van Cleuter in Luik. Cleuter was toen blijkbaar afwezig. Als we niet aannemen dat Cleuter al eerder op Rimburch op verkenning was geweest, moet hij omstreeks 21 februari in Heerlen zijn gekomen.

Tijdens het verhoor dat na zijn gevangenneming werd afgenomen te Maastricht, werd gevraagd "of het niet van sijn volck geweest is, die dien schaepdrijver bij Herle des nachts van het bedde gehaelt hebben". Hij antwoordde bevestigend en dat zijn bevel was geweest hem naar Munster te brengen. Op de vraag of hij niet vermoord was, kwam als antwoord "daer van geen kennisse te hebben".

Ook was een zekere Thijs Kessels gevangen genomen door de Munsterse troepen, maar deze wist te ontsnappen. "soo hebben wij (=de schepenen van Heerlen) met denselve vervought bij sijn Ex. den Heer Rijngraeff, die goet gevonden hadde van sijn gevanckennisse informatie te nemen". De Rijngraaf was de militaire gouverneur van Maastricht.

Cleuter verklaarde verder "vermits sijne soldaten tot Herle niet wilden vechten niettegenstaende hij de selve seer instantelijck was aenporrende, sich geretireert te hebben naar Oirsbeek". In Oirsbeek bracht hij een bezoek aan zijn broer Philip Cleuter. Daarna "sich wederom naar Herle begaff, vindende sijne soldaten weerloos, waer over hij ontsteld sijnde, op het spoedigste sich heeft op de vlucht begeben naer Gangelt".

Een detachement uit Maastricht nam de Munsterse soldaten en ruiters gevangen. Dat moet op een van de eerste dagen van maart geweest zijn. In Valkenburg werd halt gehouden. Enkele herbergiers te Valkenburg, Lambert Bormans, Laurens Jacobs en Willem Deckers, dienden later rekeningen in van "onkosten van teringen van de Munsterse gevangens tot Herle becomen en nae Maastricht gevanckelijck gabraecht".

Kolonel Cleuter werd in de avond van 2 maart binnen Maastricht gerbacht. Hij wist echter op 11 april te ontsnappen en bevond zich

weldra te Aken. Bij zijn verhoor te Maastricht beweerde Cleuter slechts 36 man onder zich te hebben. Zijn kapitein was Blavier geweest, maar deze was gedeserteerd naar zijn hofstede bij Sint Truiden. Ten Raa vermeldt echter 6 officieren en 120 soldaten als gevangenen⁴.

10

10

Wat zijn resolutie geweest te zijn om Valkenburgh te spreken van den post van een speciale order van zijn Mester den Buschop van Munster.

Wat entrepris hij Cleuter moest hebben met zijn volck naerdat het tot Juppiell geembarkeert is worden? Hij vaten naer dat het tot Juyneleel vanden buschop is worden.

Om dat hij deffensie om Valkenburgh mislukte zijn de hij alleenlijck sochte een retrette om sich te salveren en post te vatten en op de selve sich tot op het vuyjterste toe volgens ordere te defenderen.

Wat redenen hem gemoveert hebben om Herle te willen overrompelen? Een vanden vanden buschop om herle te willen overrompelen.

Gedeelte uit het verhoor van 3 maart 1666:

Vragen tijdens het verhoor (rechts):

- 10. Wat entreprises hij Cleuter gehadt moeste hebben met zijn volck naerdat het tot Juppiell geembarkeert is worden?
- 11. Wat redenen hem gemoveert hebben om Herle te willen overrompelen?

Antwoorden van Cleuter (links):

- 10. Seijt zijn resolutie geweest te zijn om Valkenburgh te suppresseren, en sulcks door speciale ordere van zijn Mester den Buschop van Munster.
- 11. Omdat zijn dessein op Valkenburgh misluct sijnde, hij alleenlijck sochte een retrette om sich te salveren en post te vatten en op de selve sich tot op het vuyjterste toe volgens ordere te defenderen.

(ARA 's-Gravenhage, SG, Liassen Limborgh en Maestricht, nr. 5838 I)

Ook de Maastrichtse troepen hadden onkosten veroorzaakt. Hendrik Heldevier van de compagnie van kapitein Koijhoven "gecommandeert op de kerckhoff toe Herle hebbende" en zijn sergeant respectievelijk 50 en 20 gulden. Met de "kerckhoff" is bedoeld het binnenplein van de vesting, het tegenwoordige kerkplein. Het heeft vroeger ook tot begraafplaats gediend. Het was door een walmuur, later kerkhofmuur genoemd, beschermd⁵.

Het was in die dagen nog koud op het kerkhof waar de soldaten de wacht hielden. Er moest voor kolen en licht gezorgd worden. "Lucas Vourage voor brandt colen die hij voor den wacht van t'guarnisoen van Maestricht als hier op t'kerckhoff heeft bestelt 15 stuiver". Kolen werden ook bezorgd door Peter Muijters, Jan Douven, Peter Bolt, Dirck Wetzels, This Spijckens, Dries Ketel, weduwe Doutzenberg, Trijntje Vijgen, Claes Loffkens, Frederick Rietraet en Claes Schils de Jonge.

Gillis Gijsen, de veldbode, rekende voor brieven te brengen en boodschappen te doen vier patacons⁶. Reinier Custers uit Welten voor vuur en licht zes gulden. Daarmee was men er nog niet. Vier soldaten werden met twee paarden naar Maastricht gestuurd om af te halen "achtien bulsacken en achtien deckens mitsgaeders het maecken 102 gulden". Een "bulsack" is een strozak, eigenlijk bultzak genaamd⁷. Verder "vier lanternen voor de wacht", acht gulden voor "twintigh en eenen halven pont polvers" 27 gulden. Polver is kruit. Tenslotte aan luitenant Spaen voor 48 gulden soldaten, zeven dagen 50 gulden.

Op 30 maart lagen er weer Staatse troepen rond Heerlen. 50 ruiters in Kunrade, 50 te Nieuwenhagen, 10 te Benzenrade, 50 op de Beitel, 10 te Ubachsberg, 19 te Caumer. Een luitenant "met drije peerden, vier ruijters te Souredt" en een "cornet met vijff peerden te Wuustenreadt". Op 1 april tenslotte kwamen 12 soldaten.

Op maandag 12 april moordden en plunderden Munsterse troepen in en rond Ubachsberg. Ze zullen ontkomen zijn aan gevangenneming en hebben waarschijnlijk op eigen gezag gehandeld. De getuigen van deze gebeurtenis werden op 15 april door schout en schepenen van de hoofdbank van Heerlen verhoord.

Gerrit Werens, wonend te Ubachsberg 'aen de Aeckerhijde', verklaarde dat "op verleden maendagh t'avonts omtrent te acht uijr op den gemenen wegh aen sijn huijs sijn komen rijden negen à thien ruijters, waeronder eenen was met een roden mantel sittende op een wit peerd, beneffens drije à vier te voet. En geroepen tegens Thonis Ubaghs sijnen nabuer: kompt hier du boer, hebstu gene bisschopse volckeren gesien. Waarop hij antwoorde: neen geen anderen als u. Daerop de selven Thonis hem (=zich) omkeerde. Eenen van de selve ruijters sonder meer te spreken hem heeft geschoten met twee kogels, d'eene in sijn buijck en d'ander in het dick van sijn been. Waervan hij des anderen daeghs smorgens is gestorven".

Maria Cremers, huisvrouw van Thonis Ubaghs, verklaarde dat op de 12de 's avonds enige ruiters en voetvolk waren gekomen bij haar huis. Zij hadden naar haar man geroepen "komt hier du boer en daernaer: Cameraet komt hier, u en sal geen leet geschieden. Dat hij daerop tot de ruiters tredende eene van deselve hem de handt presenteerde en dat haeren man meijnde dat het eenen van de ruiters van des Lantdrost volck waren en van sijne goede bekende. Ende dat hij alsoo van eenen vande selve wierde geschoten in sijnen buijck en het dick van het been, waerover haeren man cort daernaer is comen te sterven". Haar man was bij bewustzijn gebleven en had nog geklaagd dat hem dit was overkomen. Zijzelf was de ruiters nagelopen, roepend: "Julie hebben mijn man vermoord". Maar een van hen had zijn pistool getrokken en "seijde tegens haer: du hoer, swijght still off sal ugh doorschieten als ick u man gedaan hebbe". Hierop was zij teruggekeerd.

Dat Ubaghs aanvankelijk de Munsterse ruiters niet herkende, kan komen omdat militairen in die dagen geen uniform droegen. Het getuigenis van zijn vrouw wijkt hier overigens af van dat van Werens.

De ruiters gingen nu verder naar de hoeve Mingersborg op de weg naar Trintelen. Frans Huijnen, ongeveer 52 jaar oud en pachter op deze hoeve, verklaarde dat hij gekomen was uit het huis van Willem Bosch en naar zijn hoeve was gegaan. Hij vond de hoeve geplunderd door ruiters en soldaten, "drije sijner eijgen peerden wegh gevoert, is een peert toebehoerend aen sijne heerschappen Lamolijn". Meubels waren stuk geslagen en enig geld meegenomen.

Getuige Jan Sanders had, gaande van Heerlen naar Aken, op die 12de april bij die stad gezien een zekere Jan Haen met twaalf ruiters van de Munsterse troepen, waaronder vier of vijf met rode mantels. Zij waren op weg naar de streek rond Heerlen. Getuige Barbara Boer had op de 13de, dat was "verleden dinsdagh", gezien dat ruiters met de gestolen paarden "door Cornelis Munster, wesende omtrent twee uijren boven Aecken, waren gepasseert". Blijkbaar opereerden de ruiters vanuit het veilige Aken, waar ook Cleuter weer verbleef.

Op de 16de deden ze weer een inval in het gebied van Heerlen. Een hoeve werd aangevallen en vier paarden gestolen. De drossaard Till van Valkenburg meldde dit dezelfde avond aan Maastricht, vanwaar de volgende dag een schrijven uitging naar de Hoog Mogende Heren. Dit schrijven werd reeds op de 19de door de Staten Generaal ontvangen. De rovers hadden gezegd dat de paarden bij Cleuter binnen de stad Aken te vinden zouden zijn. Als de aanvallen vanuit Aken doorgingen, "de goed ingezetenen absolut onmachtigh sullen worden om de beede van uw Ho. Mo. te furneren".

Vermoedelijk betreft het hier de hoeve Keverberg, tussen Huls en Imstenrade gelegen. De halfwin Giel Palmen verzocht later vergoeding " van hondert vijff en dertigh patacons over 't weghaelen van sijne peerden van de Munsterse volckeren"⁸.

Gelukkig werd op 18 april de vrede tussen de Republiek en

Munster gesloten. Maar met de gevolgen was men nog niet klaar. Op de landsvergadering van het Land van Valkenburg van 10 maart 1667 werden o.a. de rekeningen behandeld van de Valkenburgse herbergiers, de hoofdbank van Heerlen, de pachter en halfwin Frans Huijnen en Giel Palmen. Tesaamen 1633 gulden. Merkwaardig is de post "aen den Vendrich Schroijesteijn ten tijde als voor op het casteel van Valckenburgh gecommandeert hebbende" 85 gulden. Zou dit in verband staan met het afslaan van de aanslag? De staat van onkosten werd naar de Raad van State gestuurd. De bedoeling was vermindering van de beden te verkrijgen.

Op 23 maart 1667 werden in een vergadering van schout en schepenen met hoofdofficieren de verzoeken om schadeloosstelling behandeld. Zo voor "logeringhe van wacht" van Claes Cuijpers, Jan Mees, Claes Ortmans, Meerten Peters en Andries Fabritius. De laatste voor "den tijt van drie volle maenden 22-10-0".

Een gevolg van de Munsterse oorlog was nog de last die ondervonden werd van de Franse troepen. Deze waren de Republiek te hulp gekomen tegen Munster. Op 12 juni 1666 trokken zij door het gebied van de bank van Heerlen. Een aantal lieden waren met hun karren "gecommandeert geweest om de fransche militaire troups vivres aen te brengen", o.m. Claes Ritzerveldt, Gerrit Prickers, Lens Ruijters, Jan Mens halfwin van de Vranck, Peter Ritzen en Lemmen Roosboom. De laatste was met een kar en twee paarden "gemarceert drie daeghen en sulcx op haar eijgen costen".

H. Kreijns

NOTEN:

1. J.M. van de Venne, *Geschiedenis van het Kasteel van Valkenburg*, Valkenburg 1951, blz. 33.
2. In het voorjaar van 1987 verscheen mijn boek: "Een Maastrichts gezin in de zeventiende eeuw". Hierin meer bijzonderheden over Leonard Cleuter.
3. ARA 's-Gravenhage, Archief van de Staten Generaal, Liassen Limborgh en Maastricht nr. 5838 I. Hierin de gegevens aangaande Cleuter en over de moord te Ubachsberg.
AGH, LvO nrs. 6327 en 6331. Hierin de vermelde staten van onkosten.
4. F.G.J. Ten Raa en F. de Bas, *Het Staatse leger, Deel V*, Breda 1921, blz. 175 en 176.
5. W. Lindelauf, *De Vestingpoorten van Heerlen*, in: *LvH* 1952, blz. 113.
6. Een patacon was in waarde ongeveer een rijksdaalder.
7. Als oud-Oostganger hoef ik niet op te zoeken wat een "bulsack" is. Op geheel Java is het woord "bulsak" nog steeds het woord voor matras.
8. AGH, LvO nr. 6129, akte 4.

De Codex Hafniensis van "Herlo" naar "Heylo"

Op 30 januari 1961 deelde de toenmalige gemeente-archivaris van Heerlen, drs. L. van Hommerich, het college van B. en W. mee dat er een belangrijke vondst betreffende het oude Heerlen was gedaan. In de Koninklijke Bibliotheek te Kopenhagen was een middeleeuws handschrift ontdekt; de plaatsaanduiding "herlo" op het handschrift werd geïnterpreteerd als "Heerlen, bij Maastricht"¹. Van Hommerich liet onmiddellijk een micro-film van het 80 folio's tellend handschrift maken en kondigde een nader onderzoek aan².

Het onderzoek wilde blijkbaar niet vlotten want pas in 1968 komt de zaak in een stroomversnelling. Van Hommerich meldt de verantwoordelijke wethouder dat er een colloquium heeft plaatsgevonden in de Universiteitsbibliotheek te Keulen, waar het manuscript ter inzage was gedeponereerd. Aanwezig waren naast Van Hommerich zelf ook enkele wetenschappers van de bibliotheek. Op het dekblad van het handschrift bevond zich de volgende, 15de eeuwse, aantekening: "iste liber post meam mortem erit ad regulares in herlo" (dit boek zal na mijn dood bij de regulieren te herlo zijn), welke aantekening er op lijkt te duiden dat er ooit een klooster te Heerlen moet zijn geweest. In de bronnen en de literatuur was hierover echter nauwelijks iets bekend. Deze vondst kon men te Keulen enkel bevestigen: "er kan geen twijfel meer bestaan aan het feit, dat dit kostbare manuscript in betrekking staat tot de "regulares in herlo": de reguliere monniken te Heerlen. Mijn medestanders in het colloquium zouden niet weten, welk ander "herlo" tussen het Schelde-Maas-Rijngebied in die eeuwen kan bedoeld zijn dan "ons" Heerlen", aldus Van Hommerich aan de wethouder³. Waarom enkel in het Schelde-Maas-Rijngebied wordt gezocht, is niet duidelijk. Sindsdien stond het handschrift, tot dan toe bekend als "codex Hafniensis", nu ook bekend als "codex Heerlensis".

In een artikel in de Maasgouw van hetzelfde jaar publiceerde Van Hommerich zijn bevindingen en trachtte hij antwoorden te vinden op een aantal vragen, zoals: waar heeft het klooster gestaan, wanneer, en welke kloosterlingen bevonden zich aldaar⁴? De antwoorden werden in 1986 in dit tijdschrift van kritische kanttekeningen voorzien⁵. Het grootste probleem vormde wel het feit dat het vermeende klooster geen enkel "archiefspoor" heeft achtergelaten; voor een belangrijke, laat-middel-eeuwse instelling als een klooster is dat nauwelijks voorstelbaar.

De twijfels omtrent het bestaan van een middeleeuws klooster te Heerlen werden onlangs bevestigd. Wat wil het geval? Toevalligerwijze viel de aandacht van de schrijver dezes op de plaatsnaam Heiloo en op het feit dat deze naam grote overeenkomst vertoont met de middeleeuwse schrijfwijze van Heerlen ("herle" of "herlo"). De aantekening op het handschrift werd nogmaals goed bekeken en inderdaad: de derde letter van het laatste woord is hoogstwaar-

schijnlijk geen "r" maar een "y"! De letter is namelijk niet identiek aan de overige "r"'s uit de zinsnede en bovendien is de aanzet van de staart van de "y" duidelijk zichtbaar⁶. De plaatsaanduiding zou dan gelezen moeten worden als "heylo". Met "heylo" wordt dan hoogstwaarschijnlijk Heiloo bedoeld, even onder Alkmaar in de provincie Noord-Holland. In een telefonisch gesprek met het streekarchief te Alkmaar werd bevestigd dat zich in de 15de - 16de eeuw inderdaad een klooster te Heiloo bevond. Dit klooster, "in de blencken" of "de blinken" genoemd, werd gegrondvest in 1420 en leefde volgens de derde regel van de heilige Franciscus. Als beschermheilige fungeerde Willibrordus, tevens patroon van Heiloo. In of omstreeks 1438 werd het verzoek gedaan om onder de regel van Augustinus te mogen leven en opgenomen te worden in het Hollandse kapittel der reguliere kanunniken (kapittel van Sion), hetgeen werd toegestaan. Vanaf dat moment kunnen de kloosterlingen regulieren ("regulares") genoemd worden. In 1559 werd het klooster bij het pas opgerichte bisdom Haarlem gevoegd en raakte vervolgens snel in verval. In 1573 werd het gebouw definitief afgebroken om te voorkomen dat de Spanjaarden, die Alkmaar bedreigden, zich erin zouden nestelen⁷.

Samenvattend kunnen we de volgende conclusie trekken: het ontbreken van bewijzen voor het bestaan van een middeleeuws klooster te Heerlen, het feit dat de plaatsaanduiding op het handschrift als "heylo" en niet als "herlo" moet worden gelezen en het bestaan van een regulier klooster te Heiloo duiden erop dat het handschrift in verband moet worden gebracht met Heiloo en niet met Heerlen. Eens te meer een bewijs dat grote voorzichtigheid geboden is bij het interpreteren van plaats- en naamaanduidingen in middeleeuwse geschriften!

M. van Dijk

NOTEN

1. E. Jörgensen, *Catalogus Cod. Lat. medii aevi Bibliothecae Regiae Hafniensis*, Kopenhagen 1926, blz. 159.
2. AGH, Gemeentesecretarie volgnr. 11530.
3. AGH, G.O.D., nr. 131.
4. L. van Hommerich, Een monasterium te Heerlen, in: *Msg* 87 (1968), 1-20.
5. M. van Dijk, Kloosterlingen in het middeleeuwse Heerlen? in: *LvH* 36 (1986), blz. 33-38
6. *LvH* 36 (1986), blz. 33.
7. Zie: C.W. Bruinvis, Het klooster "De blinken" te Heilo, in: *Bijdragen voor de geschiedenis van het Bisdom Haarlem*, 31 (1907/1908), 281-307.

Bokkerijders en hun bijnamen

Tal van mensen die in de achttiende eeuw deel uitmaakten van de zogenoemde Bokkerijders droegen een bijnaam. Om misverstand te voorkomen zij opgemerkt dat het géén aangenomen schuilnaam was, waarachter men zijn ware identiteit verborgen hield, maar gewoon de naam die men van huis uit al had en waaronder men in het dagelijkse leven bekend stond. Dikwijls kende men elkaar beter onder de bijnaam dan onder de eigenlijke naam.

Eerst iets over het verschijnsel bijnamen. Bijnamen zijn van alle tijden, ze zijn er altijd geweest en zullen er altijd zijn. Veel familienamen zijn ooit ontstaan uit een individuele bijnaam. Vooral in kleine en besloten gemeenschappen was men in het geven van bijnamen zeer creatief. Ze ontstonden als regel spontaan, in de volksmond zogezegd. Bijnamen zijn daarom vaak sterk dialectisch gekleurd en hebben iets familiairs. Het motief waarom iemand een bepaalde bijnaam kreeg is dikwijls niet meer te achterhalen. Slechts ingewijden zouden deze kunnen verklaren en die zijn er niet meer. Veel bijnamen blijven dan ook in raadselen gehuld.

De bijnamen waren niet altijd even vleidend en droegen soms meer het karakter van een spot- of schimpnaam. Aan compassie had men geen boodschap. Zo waren onder Bokkerijders bijnamen, betrekking hebbend op een lichaamsgebrek of handicap, sterk vertegenwoordigd. We zien dan ook een hele rij krommen, lammen, manken en schelen de revue passeren. Vooral scheelheid schijnt in die dagen nogal veel te zijn voorgekomen. Ook was men weinig kies in het woordgebruik. Uitgesproken cru klinken bijnamen als bijvoorbeeld *Votjan - 't Loesche Katrien - 't Hondscutje - Lybeman de Cont en de Reubenschijter*.

Hoe het ook zij: men had de gegeven naam maar te accepteren, of men hem nu leuk vond of niet. Er is een Engels spreekwoord dat zegt: "A nickname is the hardest stone the devil can throw at a man". (Een bijnaam is de hardste steen die de duivel naar een mens kan werpen).

Als we spreken van Bokkerijders, dan hebben wij het al over een bijnaam. Over het ontstaan ervan wordt verschillend gedacht en zijn meerdere verklaringen bekend¹. In ieder geval hangt een en ander samen met de bijgelovigheid van het volk die dagen. Men verkeerde namelijk in de waan dat de leden der bende een verbond met de duivel hadden gesloten en zich op hun nachtelijke strooptochten gezeten op een bok door de lucht verplaatsten. De bok was van oudsher het symbool van de duivel.

In de gerechtelijke archieven wordt de benaming Bokkerijders *nooit* gebruikt. In de processtukken worden de verdachten als "complicen" (= medeplichtigen) aangeduid. Zijzelf noemden zich gewoon gezellen of kameraden.

In de visie van de justitie en de toenmalige autoriteiten was het een bende van rovers, schelmen, gauwdieven en vloekgespuis. Tijdge-

noot Sleinada (pseudoniem van de Schaesbergse pastoor A. Daniëls), de eerste die in 1779 over deze zaak schreef, kwalificeert hen als "een godlooze, bezwoorne bende, nagtdieven en knevelaers".²

Pélerin, luitenant-voogd van het Staatse land van Valkenburg, dacht er wat genuanceerder over. In een ambtelijk schrijven aan zijn superieuren in Den Haag, gedateerd 5 mei 1777, laat hij met zoveel woorden weten dat de bende weliswaar veel rumoer heeft veroorzaakt, doch minder kwaad dan wordt voorgesteld. („C'est une bande qui a fait beaucoup de brui et peu de mal"). Naar zijn overtuiging is het merendeel der aangeklaagden niet schuldig aan de misdaden die men ten laste legt en die zij op op de pijnbank bekennen.³

Het waren vooral de gruwelijke straffen en opzienbarende terechtstellingen die op het volk een onuitwisbare indruk maakten. Deze afschrikwekkende executies bestonden uit: radbraken, vieren-delen, verbranden, wurgen, onthoofden en ophangen.

De zogenaamde bokkerijdersbenden worden door diverse onderzoekers en auteurs verschillend benaderd. Hun meningen lopen vaak sterk uiteen en zijn punt van discussie.⁴ Dit even terzijde.

Keren wij terug naar ons eigenlijk onderwerp: hun bijnamen. In de officiële processtukken wordt ook de bijnaam die zij droegen vermeld; deze had dus betekenis en bewijskracht. Ze werd als "alias" (= ook wel genaamd) of "vulgo" (in de volksmond) aan de naam toegevoegd. Beide termen werden door elkaar gebruikt. Enkele voorbeelden:

Anthoon Haselier, alias *de Schrouth* (= kalkoen)

Peter Arnoldi, alias *den snacken Peter* (snack = rechtop)

Johannes Dirckx, vulgo *den Dock*

Jan Heuts, vulgo *der Pater*

Sommige bokkerijders hadden zelfs meerdere bijnamen. Zo werd Joannes Eren(t)s uit de heerlijkheid Schin op Geul bijgenaamd *Sijen Hensken*, maar ook *Scheel Hensken* (hij had één oog) of het *Mupken*. Leonard Maas uit Heerlen kende men onder de bijnamen: *der Horrebedor*, *de Kniesch* en *den Gulicker Lennert*.

In enkele gevallen treffen wij alléén maar hun bijnaam aan en zwijgen de archieven over de werkelijke naam. Betrokkenen wisten wel wie ermee bedoeld werd, maar voor ons is het vaak niet meer mogelijk hen alsnog te identificeren.

Naar hun betekenis kunnen wij de bijnamen onderverdelen in verschillende categorieën. Uit elke categorie laten wij een aantal voorbeelden volgen. De gegevens zijn ontleend aan een lijst van bijnamen met de daarbij behorende familienamen, die ons door de heer G. Ramaekers (alias "de Bokkerijder"), vriendelijk ter beschikking is gesteld. Wij raadpleegden ook nog enkele andere bronnen.⁵

OORSPRONG ,
O O R Z A E K E ; B E W Y S ,
en
O N D E K K I N G E .
VAN EEN GODLOOZE
BEZWOORNE BENDE ,
NAGTDIËVEN en KNEVELAERS ,
binnen de landen van
O V E R M A E Z E
en
Aenpaelende Landfreetken
Ontdekt ,
Met een nauwkeurig getal
DER
GEEEXECUTEERDE en VLUGTELINGEN
D O O R
S. J. P. SLEINADA.

M. D. C. C. L. X. X. I. X.

a. Lichamelijke kenmerken

De kleur van het haar gaf aanleiding tot bijnamen als:

Rosse Toontje - Anthon Jungschleger uit Eygelshoven, "wegens zijn rosse haer". Hij werd ook wel *'t Voesse Antoontje, d'r Voesse* of *'t Voesje* genoemd.

't rood Jennisken - Jan Jeurissen uit Merkelbeek. Zijn andere bijnaam luidde *Hondsjanneke*.

't swart Leentje - Leonard Didden uit Schin op Geul.

Een lichaamsgebrek of handicap deed bijnamen ontstaan als:

Kromme Thijs - Mathijs Smeets uit Beek.

de Lamén Len - Leonard Muylkens uit Schimmert.

den schelen Pit/de schele soldaat van Heerlen - Peter Douven uit Heerlen, "een lange scheele kerel, een Hollandsche soldaat met blauw uniform en rode revers".

d'r scheiven Noldus - Arnold van Werst uit Kerkrade. Hij liep mank.

het Vuysken - Gerard Bakhuis uit Broeksittard, "met een lamme hand gelijk een vuistje".

Andere lichamelijke kenmerken vinden wij terug in:

de Knoock - Christiaan Ramaekers uit Klimmen. Iemand die mager en benig (= knokig) was.

den langén Hein - Hendrik Ruyters uit Heerlen, ook bijgenaamd *Konijnen Dirk*.

het Pijpekopje - Cors Klinckers uit Hoensbroek. Iemand met een naar verhouding klein hoofd wordt wel eens zo genoemd.

het oud Willemken - Willem Heuts uit Schaesberg.

b. Geestelijke eigenschappen

Gedrag, karakter of reputatie weerspiegelen zich in bijnamen als:

het Duivelke - Lambert Philippens uit Vaesrade. Duivelke = kleine ondeugd.

de Foks - Joannes Maessen uit Beek. Een sluwe vos?

Harten Aas - Paulus Janssen uit Elsloo. Waarschijnlijk was harten-jagen zijn favoriet kaartspel.

't Heerke/Heertje - Hendrik Gijsen uit Geulle. Mogelijk iemand met stadse manieren.

de gekke Klauw - Wijnand Smeets uit Arensgehout. Hij was niet goed bij zinnen.

Moulvegters Pit - Peter Vrösch uit Beek, ook bijgenaamd *de schele Frusch*. *Moulvegter* = twistzoeker, praatjesmaker.

de Proem - Leonard Boers uit Geulle. Een zuurpruim?

Proostjan - Jan Nelissen uit Geulle. Een drankorgel?

de trouwe jongen - Nol Caldenberg uit Nagelbeek-Schinnen. Hij was 19 jaar.

Vonnis Definitief
in sache Crimineel

De Heer officier der
Aerlghcysch Schin
op de geul nod officiu
Claeger

Teghens
Joannes Erents
alias Sijenhensken
belaeqden

Aanhef tekst vonnis tegen „Sijenhensken”
(RAL, LvO 7909, Schin op Geul)

c. Beroepen

Veel bijnamen gaan direct of indirect terug op een beroepsbezigheid. Ze herinneren aan oude, vaak allang verdwenen ambachten en beroepen. Tot deze categorie behoren:

het Blockmenneke (blokmaker = klompenmaker) - Nicolaas Peters uit Groenstraat - Ubach over Worms, leider van de Overwormse "gesellen".

het Cuyperke (= kuiper) - Leonard Jessen uit Schinnen.

het Fijnwerk - Peter Clermonts uit Beek, mandenmaker, wonende achter de kerk. Hij maakte onder meer korven van geschild tenenhout. Dat was het fijne vlechtwerk. Vandaar.

den Glaser uit den Heek (= glazenmaker; iemand die ruiten inzette) - Anthoon Bosch uit Hulsberg.

den Heckselsnijder (strosnijder) - Joannes Raets uit Geleen.

d'r Mouthewelsvänger (= mollenvanger) - Christiaan Geilen uit Kaalheide, afkomstig uit Sippenaken (B). Mollenvangers trokken van dorp tot dorp en hadden hun vaste klanten voornamelijk onder de boeren. Mollen richtten veel schade aan in weilanden en boomgaarden. De mollenvanger kreeg hiervoor een vergoeding. De vellen verkocht hij weer door aan afnemers.

de Spencelencremer (= marskamer) - Bernard Spirlet uit Krawinkel-Geleen. Spencelen zijn kramerijen, kleine koopmanswaren als garen, lint, knopen en dergelijke.

den Toeback - Jaques Roosen uit Klimmen, een Waal die handel dreef in tabakswaaren.

den ouden Vaenensmid - Joannes Hellewig uit Heerlen, "een landloper, gaende hier en daer plaesteren aen den peerden, spreekt Hoogduitsch". Een vanensmid (Duits: Fahnenschmied) was tot circa 1918 een hoefsmid bij het Duitse leger, die onder het vaandel van het regiment de paarden besloeg.

den Varkensbeerd (= varkenshoeder) - Renier Sijben uit Heek-Hulsburg.

Witse Jan - Jan Sijben uit Puth. Witsen (tenen van de wilgeboom) werden gebruikt door mandenmakers.

Nevenactiviteiten treffen we aan in bijnamen, als:

de Keukelaer (= goochelaar) - Jacques Dujardin uit Hommert-Schinnen, geboortig van Parijs. Hij was marskramer en een der aanvoerders.

de rode Speelman van Nagelbeek - Joannes Catsberg, vilder te Nagelbeek-Schinnen. Hij had rood haar en speelde viool. Een speelman was een rondtrekkende muzikant die in herbergen, op kermissen en markten speelde. Zijn instrument was de viool of de fluit. Hij zong ook vaak liedjes en droeg verzen voor.

de Tamboer van Schinveld - Joannes Janssen uit Schinveld. Hij was tamboer van de schutterij.

Joodse marskramer

(uit: Florike Egmond, Banditisme in de Franse tijd. Profiel van de Grote Nederlandse Bende 1790-1799. Uitg. De Bataafsche Leeuw 1986)

d. **Herkomst**

Heel vaak ook duidde de bijnaam op het huis of de straat waarin men woonde, dan wel op het gehucht of het dorp waarvan men afkomstig was. Wij noemen als voorbeelden:

Huisnaam:

Leendert in 't Kaarhuis - Leonard La Haye uit Retersbeek. (In een kaarhuis werd wol geeraard en werden lakens of dekens geruwd).

de Boon - Joannes Hagens uit Sittard. Hij woonde in een huis bij de Bonisbrug over de Geleenbeek in de voorstad van Sittard. Dit huis noemde men ook "de Boon", evenals de bewoners.

Veld- of straatnaam:

Teunke uit de Beemden - Anthoon Winckens uit Wolfhagen-Schinnen.

Claes aan de Kook - (thans Kookerstraat-Heerlerbaan) - Nicolaas Reumkens uit Heerlen.

den Plaer/Plaerer - Hendrik Meijers uit Heerlen. Hij woonde in de Plaarstraat (centrum) en was soldaat in het regiment van de garde te voet.

den Uyl - Hendrik Cornips uit Heerlen. Hij woonde tegenover de slagboom in "den Euyl", Uilegats (centrum).

Gehucht

Meyske van Cardemig - Bartholomeus Trachten uit Klimmen. Cardemig = Craubeek.

Rijkske van gen Hegge - Richard Witmakers uit Hegge-Schinnen.

Henske van Nagelbeck - Joannes Catsberg uit Nagelbeek-Schinnen.

de Coblenzer - Christiaan Neander uit Heerlen. Hij woonde in Coblenz (verbastering van Couvelenz), een gehucht van Heerlerheide.

Plaats:

Leonard van Brunssum - Leonard Janssen uit Brunssum.

de koning van den Scheidt (Scheidt = Schaesberg) - Peter Casper ter Koning uit Schaesberg. Aan hem wordt het zogenaamde Nederlandse bokkerijderslied toegeschreven.

Land, nationaliteit of ras:

der Franzoos - Willem Bordin uit Simpelveld, "een bedelaar uit Frankrijk en een marskramer met knopen; is in 't blauw gekleed en draagt een gedraaide stert (= vlecht) in het haar".

den Hoogduytser - Joannes Erven uit Retersbeek.

de Waal - Martin Le Gros uit Beek.

Nathan de Jood - Abraham Nathan uit Beek.

De Kruiper .
Soo't niet en sluit, Het lekker uit .

De banden van aandachtig leeven
En't heilich Woord van God ge geeven
Die moeten 't eedel Zielen Nat
in't menslick herte dicht besluiten ,
Of anders droop'er't Wijntie buiten ,
En liet de mens een leedig Vat .

(uit: Johannes en Caspaeres Luiken, 100 Verbeeldingen van Ambachten, t' Amsterdam 1694. Nieuwe uitgave z.j.)

e. Afkomst

De verwantschapsbetrekking kunnen wij afleiden uit bijnamen als: *Frenskens Nol* (= Nol, zoon van Frenske = Frans) - Arnoldus Coenen uit Nuth.

Linsen soon (= zoon van Lins = Laurentius) - Willem Vroomen uit Heerlen.

Tijsken soon (= zoon van Tijske = Matthias) - Willem Vroomen uit Heerlen.

(Dit ter onderscheiding van twee naamgenoten).

Rades Toontje (= Toontje, zoon van Rades = Gerardus) - Anthoon Jungschleger uit Eygelshoven.

Welsch wijffkens soon (= zoon van de Waalse vrouw) - Joannes Oberjé uit Heerlen. De familienaam werd oorspronkelijk Obrien geschreven.

Zeyjen Herman (= Herman, zoon van Zey(en) = Lucia. - Herman Melskens uit Schaesberg. Zijn moeder heette Lucia Cordewener.

Soms ook werd iemand in de wandeling met de familienaam van zijn vrouw aangeduid, wanneer hij bijvoorbeeld van elders kwam of ingetrouwd was. Zo werd Mathias Swinnen, geboortig van Klimmen en gehuwd met Anna Daniëls uit Schinnen, aldaar *Daniëls This* genoemd.

Uit de gewoonte de familienaam te verkorten of in een verkleiningsvorm om te dopen ontstonden bijnamen als:

Ceul Henske - Joannes Ceulemans uit Aalbeek, geboortig van Heerlen.

het Haesken - Joannes Haessen uit Retersbeek.

den Huyn - Peter Huynen uit Genhout.

het Kraantje - Pieter Craenen uit Beek.

der Kreyt - Hendrik Kreyten uit Heerlen.

de Piel - Pieter Pijls uit Beek.

de Sijb - Renier Sijben uit Hulsberg.

den Vleck - Joannes Vlecken uit Weustenrade, oud-soldaat.

de Vonck - Steven Voncken uit Heerlen, waard in de Uilegats.

Hendrik de Wit - Hendrik Witmakers uit Schinnen, ook bijgenaamd

Mariën Hentjen. Hij was oud-veldbode en woonde achter de kerk.

Zoals reeds gezegd is het achteraf dikwijls heel moeilijk de mogelijke betekenisrelatie tussen de bijnaam en de genaamde te achterhalen. In veel gevallen kunnen wij er enkel naar gissen. Ter illustratie nog een kleine selectie uit de bonte rij van bijnamen.

Jan de Fluiter - Jan Renckens uit Beek.

Haccourt - Joannes (of Geurt) Bormans uit Heek-Hulsberg.

't Hairdiefken - Gerard van Roost uit Heerlen, alias *Rosemond*.

Hommelen Dirk - Hendrik Wijnen uit Schandelen-Heerlen.

Kalver Janneken - Joannes Degens uit Brunssum.

Klupple Peterke - Peter Wouters uit Valkenburg.

De Glasemaker.

Het leeven sucht, Na licht en lucht.

Om't Licht niet buiten't Huis te sluiten,
Is't schoon gebrück van glaase ruiten,
Maar't huis des herten bouctmendicht,
Door eidelheid en beuselingen,
Met hout en steen der aardsedingen,
En stopt het toe, voort heemels licht.

(uit: Johannes en Caspaares Luiken, 100 Verbeeldingen van Ambachten, t' Amsterdam 1694. Nieuwe uitgave z.j.)

Kwartele Geerke - Gerard Muylkens uit Beek. (Een kwartel is een hoenderachtige vogel, die vroeger in Zuid-Limburg veel voorkwam).
het Leemkuyken - Pieter Pieters uit Geulle.
de Majeur - Joannes Severijns uit Beek (Majeur = meier).
Mangele Peterken - Coen Sporken uit Retersbeek (mangel = mand).
de Moks - Frans Anthon Brassé uit Margraten.
Mordavit Jannekens - Daem Goessens uit Beek.
het Moutheuvelke - Peter Wevers uit Hoensbroek, alias *Zwart Peterke*.
Musche Henske - Joannes Puts uit Beek.
Pommerjanscleusken - Nicolaas Stassen uit Beek.
de Pijp/Pijper - Joannes Ronden uit Geleen.
de schele procureur - Leendert Claessen uit Geverik-Beek.
het Scheuerke - Joannes Schoerens uit Thull-Schinnen.
het sente köpke - Jacobus Nijsten uit Beek.
Stevele Willem - Willem Habets uit Arensgehout (stevell = laars).
de Stomp - Nicolaas Delahaye uit Gulpen.
Stubben Hens - Joannes Winckens uit Puth-Schinnen.
den Toren - Herman Corstjens uit Meerssen, alias *den Heuvel van Meerssen*.
het Ventje - Gelis Vreuls uit Schaesberg.

In het geheel van het bokkerijdersgebeuren spelen bijnamen een wezenlijke rol. Het is een aspect dat er zeker bij hoort!

Jos Crott

NOTEN:

1. W. Gierlichs, De geschiedenis der bokkerijders in het voormalige land van 's-Hertogenrode, Roermond-Maaseik 1940, blz. 141-150.
2. S.J.P. Sleinada, Oorsprong, oorzaak, bewijs, en ontdekkinge van een godlooze bezwoorne bende, nagtdieven en knevelaers, binnen de landen van Overmaeze, 1779. (Origineel: RAL. Reprint: Schrijen N.V., Antiquariaat te Maastricht, z.j.)
3. Jos Habets, Ambtelijke brieven en andere bescheiden over de Bokkerijders in het Staatsch Land van Overmaas, in: PSHAL 24(1887), blz. 298-302.
4. L. Augustus, Hebben de bokkerijdersbenden wel bestaan?, in: LvH 1985, blz. 14-22, 36-44, 67-74.
5. H.M.H. Goossens, Ubach over Worms, van Overworms kwartier tot gemeente Landgraaf, 1981, blz. 146-185.
 Johann Jakob Michel, Die Bockreiter im Lande von Herzogenrath und Umgegend, in: ZAGV 1882, blz. 21-90.
 Henrij Pijls, De Bokkerijders met de doode hand, Sittard 1924.
 G. Ramaekers en Theo Pasing, De woeste avonturen van de Bokkerijders, Heerlen 1972.
 Jos Russel, De Rooverbenden in de landen van Overmaas, Brabant, Holland en aan den Rijn, in de vorige en in het begin der tegenwoordige eeuw, Maastricht 1877.

Gegevens uit een Heerlense boedelinventaris van 1822

Enkele jaren geleden heb ik in dit tijdschrift¹ eens de aandacht gevestigd op de bijzondere, gevarieerde en waardevolle inhoud van de Heerlense notariële archieven. In het betreffende artikel werd gewezen op diverse soorten akten, van de veel voorkomende transportakte tot de conventie in verband met confinement (=gevangenschap). Ook werd de boedelbeschrijving of boedelinventaris genoemd. Op de inhoud van de laatste soort akten kon ik dieper ingaan in een later artikel², waarin een opsomming werd gegeven van meubilair, gereedschappen, vee en alle andere zaken die bij het overlijden van (een van) de ouders in een huishouding aanwezig waren. Het betrof hier een boedelinventaris uit Hoensbroek uit het jaar 1832.

Een belangrijk aspect bij de aanwezige opgesomde meubels en werktuigen is het materiaal, waarvan een en ander vervaardigd is. Een ander punt dat in mijn hiervoor genoemde artikel geen of te weinig aandacht kreeg, is de waarde van de getaxeerde zaken. Deze waarde-aanduiding kan niet alleen een goede indruk geven van de welgesteldheid van de familie, het is ook interessant van bekende voorwerpen te weten, wat ze in een bepaalde tijd waard waren. Aan het materiaal en de waarde wil ik in het hier volgende artikel wat meer aandacht besteden, zulks bij de behandeling van de boedelinventaris van wijlen Andreas a Campo en wijlen Maria Josepha Hoenen, beiden overleden "aan de heide onder Heerlen". Deze plaatsbepaling wordt wat nauwkeuriger door de vermelding van de notaris, dat de roerende goederen, effecten, akkergereedschappen, beesten, "tittuls", papieren en aanwijzingen zich bevinden in het sterfhuis "aan de heide op den Cronemig".

De boedelinventaris is gedateerd 27 augustus 1822 en bevindt zich in het archief van notaris mr. Johan Willem Daniël Smeets, toentertijd residerend te Heerlen³. Deze inventaris valt op door de ruime vermelding van het materiaal. Opmerkelijk in deze inventaris is verder dat onder de "papieren en documenten" meer dan 20 akten van koop van onroerend goed zijn vermeld. Aan het eind van dit artikel zal ik ook op de inhoud daarvan nader ingaan.

De goederen bevonden zich in de keuken, in een slaapkamer uitzicht hebbende op de mesthof, in de grote kamer uitzicht hebbende op de straat en op de mesthof, in de kelder, op de zolder, op de mesthof, in de paardestal, in de koestal, in de varkensstal en in de schuur.

Vermeld zij allereerst (om aan te geven hoe groot boer de overledene was), dat het vee bestond uit 2 paarden, 5 koeien, 1 "rind" met een kalf en 3 jonge varkens en dat verder de volgende dieren aanwezig waren: 1 kettinghond, 2 hanen, 10 hoenders en 5 kuikens.

Aan baar geld was aanwezig voor een waarde van f. 205,76 in totaal, aan schuldvorderingen voor f. 170,10, de schulden bedroegen slechts f. 9,-, terwijl de waarde van alle getaxeerde goederen te samen inclusief vee, geld en vorderingen f. 1792,11 bedroeg.

Koperen ketel

Gebruikt materiaal

Verdeeld naar de materialen vinden we in de diverse ruimten onder meer de volgende voorwerpen en andere zaken (waarbij de schrijfwijze van de akte wordt aangehouden):

Van hout: bank met 4 stempels⁴, zouttrom, kist met dekzel (2x), bedstad, klein rond tafeltje, grote molt⁵, 3 plateelen⁶, 3 kuipen met reepen⁷, kruikar (en verder een dekzel van een ketel met hengel en de reepen van 2 emmers);

Van weidehout: schotelrek, kruikebank, 4 stoelen, grote stoel, kinderstoel, handdoekshoud;

Van eikenhout: tafel met een laden;

Van ijzer: schoorsteenlat, 2 kettens, vurk, lepel, muurlatje, waterketel met de(k)zel en hengel, ketel met hengel, grote ketel genaamd kaafketel met hengel, kleine ketel, vuurtang, 7 fourchetten of vurken, koekepan, ketel met zijn hengel, haargetuig⁸, aks⁹ (met houten steel), hiep¹⁰ (en voorts de hengels van 2 emmers, de 2 banden van een emmer (2x), de 4 banden en de hengels van een watertuit en de zwengel van den koffymolen);

Van koper: seijbaar¹¹, lepel, koffypot, 2 kleine koffypotten met hun dekzels, 2 pannen, mortier¹² met zijn stempel, marmetje met dekzel, crucifix (alsmede de bak van de koffymolen en het beslag van een draaivat);

Tinnen kan

Van tin: 14 borden, soepekom met lepel, 15 lepels;

Van blik: lantaren;

Van been: (de "stelen" van 7 tafelmetzen en een broodmes);

Van aardewerk: 15 plateelen;

Van wol: deken (2x) en kouzen (blouw);

Van wollecort: camisool¹³;

*Van casimir*¹⁴: camisool;

Van viloer: broek (blauw);

Van laken: rok (ligt blouw), rok (hoog blauw), rok;

Van doek: rok (geprint);

Van zijde: halsdoek (rood);

Van katoen: halsdoek, camisoel (gestreept rood en wit);

Van linnendoek: bed (met strooi);

*Van vlessedoek*¹⁵: 2 bedlakens, 8 hemden;

*Van werkendoek*¹⁶: 2 bedlakens, 5 paar bedlakens, 2 tafellakens;

*Van teek*¹⁷: overtrekken van bed en 2 kussens (gestreept);

Van veren: bed met 2 kussens, kussen;

*Van strooien bremen*¹⁸: 11 karen¹⁹;

Als men leest over de "7 eizere fourchetten of vurken" komen er bij velen wellicht herinneringen boven over het regelmatig schuren van de ijzeren vorken met stro en zand om roestvorming te voorkomen. Ook veel andere voorwerpen zullen herinneringen wakker roepen.

Opgegeven waarde

De waardering is telkens (veelal bij een verzameling voorwerpen samen) aangegeven in guldens. Andere soorten geld vindt men genoemd bij de opsomming van het aanwezige baar geld en de schuldvorderingen, te weten: 60 Franse cronen (à ca. f. 2,75), 15 Brabantse cronen (à ca. f. 2,65), 1 Pruisische Reichsthaler (à ca. f. 1,60), 144 half Guliker stuivers in koper (à ca. f. 0,01) en 77 Aker guldens (à ca. f. 0,50). De bij elke muntsoort apart opgegeven waarde brengt ons bij een onderwerp, dat zeker een aparte studie waard zou zijn met vergelijking van een groter aantal vermeldingen.

Overgaande naar de getaxeerde goederen (waarbij ik een keuze moest maken) zien we de volgende waarderingen:

14 tinnen borden, soepekom en lepel: f. 9,-;
1 kist met dekzel van hout met slot en sleutel: resp. f. 4,- en 2,50;
1 kogelsgeweer: f. 1,-;
2 emmers met houten reepen en eizer hengels, 2 dito met ieder 2 eizer banden en een eizer hengel, 1 watertuit met 4 eizer banden en eizer hengel: fl. 3,-;
1 vuurtang van eizer, 1 lantaarn van blik, 1 bank van hout met 4 stempels, 1 handdoekshoud van weidehoud, 1 zouttrom van hout, 1 koffymolen met koperen bak en eizer zwengel: f. 2,-;
6 beddedekens: f. 5,-;
1 bed met 2 kussens alles van veren en overtrokken met gestreepte teek, 2 bedlakens en 1 wollen deken: f. 30,-;
1 kar met 2 raden beslagen met eizer: f. 15,-;
1 moederpaard van 4 jaar: f. 90,-;
1 koe: resp. f. 37,-, f. 30,- en f. 22,-;
3 jonge varkens: f. 17,15;
25 mudden rogge: f. 100,-;
25 mudden tarwe: f. 125,-;
2 mudden boekweit: f. 5,-;
1 mud haver: f. 1,50,-;
40 Nederlandsche ponden hop: f. 8,78.

Koperen kruis

Opgemerkt zij, dat bij aankoop, bij publieke verkoop en bij taxatie bij overlijden de bedragen niet op hetzelfde niveau zullen liggen. Het betreft hier duidelijk het laatste, behalve bij de jonge varkens en de hop, waar het verkoopprijzen betreft.

Vermelding koopakten

Behalve als hulpmiddel om te achterhalen welke gronden de overledenen in eigendom hadden, kan de opsomming ook gebruikt worden om een aantal andere gegevens te vinden. Te denken valt aan de ligging der gronden. In de beknopte opsomming van de koopakten in de hier behandelde inventaris komen bijvoorbeeld de volgende toponiemen (in dit geval veldnamen) voor:

Land in het Kemke, akkerland aan den Koestegel, land in het Robroekerleen, land op den Leemknip, beemd genaamd Putbemtje, land in de Slak, land aan de Graven en aan den Erkenskamp, land op het Rennemigerveldje, land in het Heytzerveld, land in het Robroekerveld, weide te Ravensberg, land aan Jonkmans, land op het Heyveld, beemd en weide aan de Heide, land op het Heideveld, land in de Heldevierskamp, land te Robroek.

Aardewerken kruiken

Steeds is de naam en de vestigingsplaats van de notaris genoemd, wat voor verder onderzoek zeer gemakkelijk is. Vermelding verdient nog, dat bij de papieren ook een akte van deling wordt genoemd (ook met de naam van de notaris en de datum) betreffende de grootouderlijke goederen (Antoon Hoenen en Johanna Catharina De Hesselle), wat bij familie-onderzoek ook goede diensten kan bewijzen.

Tenslotte wil ik in verband met het voorgaande (met name de vermelding van de ligging van de diverse percelen land) het grote belang voor de toponymie benadrukken van een deugdelijk en degelijk systeem van indexereren van gegevens uit akten, zodat men bij het aantreffen van een bepaalde benaming deze kan vergelijken met andere vindplaatsen. Gelukkig wordt dit gemis bij de gemeentelijke archiefdienst van Heerlen onderkend en worden er indices gemaakt op de gigtregisters.

Wellicht behoef ik na de behandeling van deze ene hier aan een onderzoek onderworpen boedelinventaris niemand meer verder te overtuigen van de rijkdom aan gegevens, die voor elke serieuze onderzoeker als het ware voor het oprapen liggen.

M.A. van der Wijst

NOTEN:

1. M.A. van der Wijst, De Heerlense notariële archieven als bron van onderzoek, in: LvH 1980 nr. 1, blz. 9-18.
2. M.A. van der Wijst, Een kijkje in enkele boerderijen in Hoensbroek omstreeks 1835, in: LvH 1985 nr. 4, blz. 123-136
3. AGH, archief notaris J.W.D. Smeets, 27.8.1822, nr. 152.
4. stempels = stutten, poten
5. molt = trog
6. plateelen = platte schotels, schalen
7. reepen = (ijzeren) banden (om kuipen, emmers en tonnen)
8. haargetuig = pin plus hamer om zeis te scherpen
9. aks = grote bijl met lange steel
10. hiep = hakmes
11. seijbaar = melkzeef
12. mortier = vijzel
13. camisool = soort borstrok, vest
14. casimir = zachte wollen stof (kasjmier!)
15. vlessedoek = van vlas vervaardigde stof
16. werkendoek = van grof vlas of hennep vervaardigde stof
17. teek = grove stof voor beddezakken
18. bremen = tenen hout
19. karen = korven

Zoekplaatje ... Wie helpt?

In het vorige nummer van "Het Land van Herle" werd aandacht gevraagd voor een foto van een pand dat klaarblijkelijk als bakkerij c.q. winkel dienst deed. Er bestond een vermoeden dat het te lokaliseren zou zijn in de Willemstraat in Heerlen.

De reacties uit onze lezerskring waren meer dan bemoedigend. De heren T. Arets uit Heerlen, M. Vanderbroeck uit Simpelveld en W. Warzybok uit Schaesberg ondersteunden de gemaakte veronderstelling en lokaliseerden het pand in de Willemstraat, hoek Robroekergats. De heer J. Hensgens uit Heerlen attendeerde op het "Limburgse Dagblad" van 31 oktober 1970. Op blz. 31 van deze krant werd uitvoerig aandacht besteed aan de sluiting van de op dat moment oudste bakkerij van Heerlen, die van Charles Crombach. Medewerkers van het Gemeentearchief waren zo attent de gevraagde krant nog eens op te sporen. Daaruit bleek o.a. ook dat de geschiedenis van de bakkerij teruggaat tot 1882.

Een krasse 84-jarige dame uit Heerlen, die niet met naam genoemd wilde worden, deelde het volgende mede: Op de foto staat in de deuropening Jozef Crombach met zijn nu onbekende knecht. Boven achter het geopende raam zien we mevr. Crombach-Kleikers, terwijl links in de tweede deuropening Antoinette Crombach te herkennen is. Zij was de zus van Jozef Crombach en een nicht van Liza van Ormelingen. Laatstgenoemde stamt eveneens uit een bekende Heerlense bakkersfamilie.

Hiermee is het raadsel weer opgelost. Alle berichtgevers hartelijk dank. De volgende klus lijkt iets moeilijker.

Op de afgebeelde foto zien we een fraaie oldtimer. Hij staat op de stoep voor een pand met het huisnummer 12A. Op de ruit van het pand de tekst "Algemeen Assurantie Kantoor. Opper. in 1904". Op een geëmailleerde muurplaat de reclametekst "Continentale Verzekering Mij. tegen Hagelschade. Opper. 1913. Lage vaste premien". De originele opname, gemaakt door de fotograaf Joh. Cohnen, werd op 6 september 1920 vanuit Heerlen verstuurd naar Fräulein Minchen Bröcheler in

Vaals. De naam van de afzender is helaas niet te ontcijferen. Ook de voornaam Julius komt voor een verklaring niet in aanmerking, aangezien hij gebruikt is in een bekend Duits schertsrijmpje ("Mit Gruss und Kuss Dein Julius"). Blijven dus de vragen: Wie is de chauffeur in de auto? Is hij eigenaar of kantoorhouder van de verzekeringsmaatschappij? En vooral: Waar lag (of ligt) dit pand? Adresboeken uit de oude doos bieden vooralsnog geen oplossing. Alle op- en aanmerkingen worden weer dankbaar in ontvangst genomen door

J. Engelen
telefoon 04405-3272

Reaktie en aanvulling

Chronogrammen in Schinnen

Naar aanleiding van mijn artikel in LvH 1987, 1 (vgl. blz. 9) laat de heer J. Vroomen, lid van de Werkgroep Kruisen en Kapellen IVN Spaubeek, ons weten, dat het oude gietijzeren wegkruis in Thull bij toeval op de zolder van de brouwerij Alfa van de familie Meens is teruggevonden. Mej. M.L. Meens kon zich herinneren dat haar neef dat kruis had veilig gesteld, toen het moest verdwijnen bij de bouw van de villa van Cruchten in Thull. Jarenlang was dit kruis zoek, waarna de gemeente Schinnen een modern houten kruis liet plaatsen op het kruispunt beneden Thull, daar het niet meer mogelijk was op de oorspronkelijke plaats hoek Grubbe - Muldersweg. De Muldersweg was de verbinding tussen Hommert en Thull, waarlangs de boeren hun karrevracht met graan naar de Geleenbeek reden. Deze molen was eigendom van Michiels van Kessenich te Reijmersbeek. De laatste mulder op de molen was de heer Houben uit Nagelbeek. Door het ontstaan van de slikvijver van DSM is deze molen verdwenen.

Op initiatief van mej. M.L. Meens en de buurtschap Thull werd het nieuwe kruis weer vervangen door het oude gietijzeren kruis, na een straalbeurt en nadat herstellingen aangebracht waren door steenhouwerij Moonen-Wanders te Hoensbroek. Het gietijzeren corpus werd getrouw gecopieerd om diefstal van het oorspronkelijke corpus te voorkomen. Het originele corpus is in het bezit van mej. M.L. Meens. De hardstenen sokkel en de letters van het latijnse chronogram *CVra Me LoCabat ChrIstlanVs DoVVen* (1872) werden bijgewerkt. Overigens was deze Christianus Douven een oom van mevr. Meens-Pijls, de grootmoeder van mej. M.L. Meens.

Over het oude kruis beeld tegenover het kasteel Terborg is nog te vermelden dat in 1758 het kruis werd gepland door Maria Ernestine van Schellaert met de bede *saLVos faCIas DoMIne sCHInnenses* (1758) ("Heer behoud de inwoners van Schinnen"). Haar familiewapen is terug te vinden op het voetstuk.

B. Grothues